

Ks. Tadeusz Szwagrzyk, Kraków

MSZE ŚW. WOTYWNE

Różne sposoby odprawiania Mszy św. sięgają czasów apostoelskich. Ze skąpych, ale jasnych wypowiedzi dowiadujemy się, że w pierwotnym Kościele istniały trzy formy Mszy św. Pierwsza, najbardziej uroczysta, to Msza odprawiana przez biskupa, dla wiernych, przy udziale kapłanów i innego niższego duchowieństwa¹⁾.

Udział duchowieństwa w Mszy biskupiej nazywano „koncelebrą“²⁾. Nie znaczy to jednak, że koncelebrujący kapłani rzeczywiście odprawiali Mszę św. z biskupem, odmawiając kanonu czy słowa konsekracji³⁾.

J. Hanssen słusznie zwrócił uwagę, że należy odróżnić koncelebrę ceremonialną od koncelebry sakramentalnej. W pierwszym rodzaju koncelebry, koncelebrujący bierze czynny udział, ale bez powtarzania słów kanonu czy przeistoczenia. W tym znaczeniu teksty patrologiczne mówią nam, że diakoni a nawet wierni celebrowali⁴⁾. Koncelebra sa-

¹⁾ Por. S. Ignatius Antioch., Ad Philadelph. 4; por. także Ad Smyrn. 8, 1; ad Ephes. 20, 2.

²⁾ Por. P. de Puniet. Concelebration liturgique — *Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie* 1914, III, 2470—2488.

³⁾ M. Hanssens, De celebratione eucharistica — *Periodica de re morali canonica liturgica* 16 (1927) 143—154; 17 (1928) 93—127; 21 (1932) 193—219.

⁴⁾ J. Jungmann, *Missarum Sollemnia*, Wien 1958, I, 259, n. 7, przytacza następujące teksty: „Gregor von Tours, De gloria confessorum c. 85 (PL. 71, 875): *mulier celebrans quotidie missarum sollempnia offerens oblationem pro memoria viri sui*. — Eine Frau deren Sohn durch die hl. Gertrud von Nivelles († 659) von Toten erweckt worden war, in cras-

kramentalna, czyli obejmująca także wspólne odmawianie z celebransem kanonu, nie wyłączając słów konsekracji, istniała w średniowieczu w Mszy papieskiej⁵⁾. Tak np. *Porządek Rzymski I* (Ordo Romanus I), podaje, że podczas większych świąt kardynałowie odprawiali Mszę św. razem z papieżem. Każdy z nich miał na korporale hostię, wszyscy odmawiali wspólnie cały kanon i słowa konsekracji. Nie można jednak stwierdzić czy koncelebra sakramentalna istniała już w pierwszych wiekach⁶⁾. Koncelebra znana i praktykowana do dnia dzisiejszego z racji święceń kapłańskich i konsekracji biskupiej pochodzi z czasów późniejszych; powstała dopiero między VIII, a XII wiekiem⁷⁾. Koncelebra w obrządku wschodnim jest również pochodzenia późniejszego.

Uroczysta Msza biskupia przekształciła się w średniowieczu w Mszę św. pontyfikalną. Msza zaś papieska zachowała do dziś najwięcej cech starożytnych. Z Mszy pontyfikalnej powstała *Missa sollemnis*, Msza uroczysta, odprawiana z udziałem diakona, subdiakona i asysty niższej. Ryt Mszy św. uroczystej z upływem lat uległ nieznacznym uproszczeniom.

Obok Mszy pontyfikalnej stosunkowo wcześniej źródła mówią nam o Mszy św. śpiewanej przez kapłana⁸⁾. Na Wschodzie kapłan śpiewa Mszę tylko w asyście diakona. Tak było początkowo i na Zachodzie; jednak w liturgii zachodniej diakona coraz częściej zastępował duchowny niższych święceń, a nawet laik⁹⁾. W ten sposób powstał drugi rodzaj Mszy św. śpiewanej tzw. *Missa cantata*, Msza śpiewana przez kapłana bez udziału asysty. Jest to forma dzisiejszej sumy parafialnej¹⁰⁾.

tinum missam celebravit in honorem virginis Christi Gertrudis; Acta SS. Mart., II 596.

⁵⁾ Por. Meures, *Die Eucharistische Koncelebration — Pastor Bonus* 53 (1942) 65—77; 97—105.

⁶⁾ Por. Jungmann, l. c., 258, n. 6.

⁷⁾ Tamże.

⁸⁾ Por. Remigius z Auxerre, *Expositio* (PL 101, 1248); Rabanus Maurus, *De instit. cleric.*, I, 33 (PL 107, 322—324).

⁹⁾ Por. Jungmann, l. c., 273—276.

¹⁰⁾ Tamże, 277.

Czwarty rodzaj Mszy, to Msza św. czytana albo prywatna. Takie Msze, choć nie były powszechnie znane, istniały już w pierwszych wiekach. Odprawiano je w domach prywatnych w obecności kilku osób¹¹⁾. We wczesnym średnio-wieczu nazywano je: *missae speciales* lub *peculiares*. Rozwinęły się szczególnie w klasztorach, gdzie oprócz Mszy św. konwen-tualnej, odprawiano także Msze czytane¹²⁾.

Duży wpływ na rozwój Mszy czytanych miały Msze św. odprawiane na życzenie wiernych *ex voto*, czyli wotywnie, a które zamawiano w różnych intencjach. Taka też Msza czy-tana staje się bardzo popularnym rodzajem Mszy św. w obrządku łacińskim.

Msze wotywnie, podobnie jak inne Msze prywatne, znane były już w pierwszych wiekach chrześcijaństwa. Około 370 r., Ambrosjaster pisze o Mszy dla podróżujących¹³⁾. Ślady Mszy wotywnych spotykamy także u św. Augustyna († 430), kiedy mówi z ubolewaniem o przebywających chrze-ścijanach w rękach barbarzyńców¹⁴⁾. Wyraźnie o takiej Mszy mówi św. Grzegorz z Tours († 594), jako o środku do uproszenia pomocy Bożej przeciwko Hunom¹⁵⁾.

Oprócz tego specjalne formularze dla Mszy wotywnych znajdujemy w sakramentarzach. I tak w *sakramenta-rzu Leoniańskim*, między innymi, jest formularz „de siccitate temporis“. Bogatszy jednak znacznie wybór formularzy wotywnych zawiera *Sakramentarz Gelezjański*, gdzie naliczono 60 wotyw. W *Sakramentarzu Gregoriańskim*, w opracowaniu Alkuina, jest ich mniej bo tylko 44.

Tak liczne formularze Mszy wotywnych dotyczyły zarówno

¹¹⁾ Tamże, 280—284.

¹²⁾ Tamże.

¹³⁾ Ambrosiaster, *Comment.* in I Tim. 3, 12 (PL 17, 471): *Omni enim hebdomada offerendum est, etiam si non cotidie peregrinis, incolis tamen vel bis in hebdomada.*

¹⁴⁾ S. Augustinus, Ep. 111, 8: *nec istae possunt vel ferre oblationem ad altare Dei vel inveniri ibi sacerdotem per quem offerant Deo.*

¹⁵⁾ Mirac. L., *De gloria martyrum*, c. 13 (PL 71, 718): *Sacerdos convocatis civibus vigiliis celebrat et missarum agit festa pro liberatione populi sui.*

spraw publicznych jak i prywatnych, potrzeb duchownych i materialnych, a więc np.: *pro infirmo, pro confitenti infirmo, pro infirmo postquam sanctificato oleo perunctus fuerit, pro infirmo de cuius salute desperatur, pro infirmo qui proximus morti putatur, contra infestationem tyrannicam, contra invasores, contra persecutores Ecclesiae, in contentione, contra hussitas, contra pestem, contra iudices iniquos, pro rege, pro semetipso sacerdote* itd.

Inne wotywy to te, które odprawiano za podróżujących, zawierających związek małżeński, z racji rocznicy urodzin, święceń kapłańskich, dotyczące uproszenia pokoju, deszczu czy pogody, o uproszenie błogosławieństwa Bożego w życiu itd.

W średnich wiekach powstają coraz to nowe wotywy mające jakiś związek z nabożeństwami ludu, albo ku czci niektórych świętych, np.: św. Rocha, obrońcy od zarazy; św. Walentego, obrońcy od padaczki; św. Floriana, obrońcy od ognia i pożarów; św. Zygmunta, obrońcy od febry; św. Barbary, patronki górników; św. Antoniego z Padwy, patrona od zagubionych rzeczy; św. Sebastiana, obrońcy przed epidemiami.

Jeszcze inne wotywy to: *contra calculum, contra morbum gallicum, contra infamiam malorum hominum; De Passione Domini; De corona; De clavis Domini; De Cruce; De septem gaudiis B. Mariae* itd.

Wśród Mszy wotywnych na szczególną uwagę zasługują wotywy przeznaczone na poszczególne dni tygodnia, a które swymi początkami tkwią daleko we wczesnym średniowieczu. Według pisarza księgi pt. *Micrologus*¹⁶⁾, już Alkuin na życzenie św. Bonifacego ułożył formularze takich wotyw. Jest to jednak choćby ze względu na chronologię niemożliwe, albowiem św. Bonifacy umiera już 754 roku. Alkuin posłał jednak prawdopodobnie pewną liczbę formularzy takich wotyw, między innymi, zakonnikom w Fuldzie, w tym celu... *ut habeatis singulis diebus, quibus preces Deo dirigere quilibet placeat*¹⁷⁾.

¹⁶⁾ C. 60.

¹⁷⁾ Por. M. Righetti, *Manuale di Storia Liturgica*. Milano 1949. III, 104.

Podział formularzy wotywnych na oznaczone dni tygodnia spotykamy dopiero w niesłusznie przypisywanej Alkuinowi księdze pt. *Liber sacramentorum*¹⁸⁾. Księga ta pochodząca z pierwszej połowy X wieku, zawiera po dwie wotywy na każdy dzień tygodnia. A więc na niedzielę: *de Trinitate* i *de gratia Spiritus S. postulanda*; poniedziałek: *pro peccatis* i *pro petitione lacrimarum*; wtorek: *ad postulanda angelica suffragia* i *pro tentatione cogitationum*; środa: *de s. sapientia* i *ad postulandam humilitatem*; czwartek: *de caritate* i *contra tentationes carnis*; piątek: *de S. Cruce* i *de tribulatione et necessitate*; sobota: *de S. Maria* i *in commemoratione S. Mariae*¹⁹⁾.

Micrologus zaś wymienia: na niedzielę Mszę św. *de Trinitate*; na poniedziałek: *de Sapientia*; na wtorek: *de Spiritu Sancto*; na środę: *de caritate*; na czwartek: *de Angelis*; na piątek: *de Cruce*; na sobotę: *de S. Maria*. Odnośnie dwóch ostatnich formularzy dodaje, że jest to powszechny zwyczaj wpływający raczej z pobożności, niż praktyka płynąca z nakazu prawa (*paene usqueaque servatur non tam ex auctoritate, quam ex devotione*).

Podobny podział Mszy wotywnych podaje Durandus († 1296), dodając także inne, a mianowicie: niedziela: *de Trinitate*; poniedziałek: *de Angelis* i *defunctis*²⁰⁾; wtorek: *pro peccatis*; środa: *pro pace*; czwartek: *pro tribulatione*; piątek: *de Cruce*; sobota: *de S. Maria*²¹⁾.

Należy jednak zaznaczyć, że jeżeli chodzi o Msze wotywnie, panowała tu wielka różnorodność, aż do czasów papieża św. Piusa V, który znacznie uporządkował te sprawy wydaniem poprawnego mszału w roku 1570. Mszał ten stał się jedynie obowiązującym dla kapłanów rzymskiego obrządku,

¹⁸⁾ Por. L. Eisenhofer, *Handbuch der katholischen Liturgik*, Freiburg im Briesgau 1933, II, 16.

¹⁹⁾ PL 101, 445.

²⁰⁾ O Mszach żałobnych w poniedziałki wspomina znacznie wcześniej Piotr Damiani († 1072). Por. *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 12 (1959) 578.

²¹⁾ *Rationale divin. offic.*, IV, 1, 28.

a więc miał być używany także w tych kościołach, które dotychczas miały swoje własne mszały.

Nie zapomniano w nim także o formularzach wotywnych na poszczególne dni tygodnia. I tak poniedziałek, przeznaczony ku czci Trójcy św., *de Trinitate*; wtorek, ku czci Aniołów, *de Angelis*; środę, ku czci Apostołów, *de Ss. Apostolis*; czwartek, ku czci Najśw. Sakramentu, *de sanctissimo Eucharistiae Sacramento*, formularz znany już od XIII wieku wśród Mszy wotywnych; piątek, ku czci Męki Pańskiej, *de Passione Domini* i *de S. Cruce*; sobota, ku czci Matki Boskiej, ma kilka formularzy, zależnie od okresów roku liturgicznego.

Mszał papieża Benedykta XV (1920), wprowadza tylko pewne drobne zmiany, a mianowicie: środę poświęca czci św. Józefa, wraz z Mszą wotywną *de S. Joseph* i ku czci Apostołów²²⁾, podaje też ten mszał wotywy w nieco odmiennym porządku.

Oprócz tych wotywnych, już mszał św. Piusa V zawierał szereg innych formularzy Mszy wotywnych jak np. *z racji wyboru, rocznicy wyboru, koronacji papieża, konsekracji biskupiej, o pokój, o szczęśliwą śmierć, o zdrowie, za podróżujących, za nowożeńców* itd.

Msze wotywny, o których dotychczas mowa, znalazły się także i w mszałach układanych i wydawanych dla diecezji polskich, używanych tutaj przed ukazaniem się mszału papieża Piusa V. Cały szereg przykładów na to spotykamy np. w mszale krakowskim z 1484 i 1532 roku, poznańskim z 1524 r.

W mszale krakowskim z roku 1484, „*Missae pro singulis dies in hebdomada*“ są ułożone w następującej kolejności: Msza *de Trinitate*, na niedzielę; Mszą *de Sapientia*, na poniedziałek; na wtorek *de Angelis*; na środę *de S. Spiritu*; na czwartek *de caritate*; na piątek *de Cruce vel de Passione Domini*; na sobotę *de Beata*. Łatwo zauważyć pewne różnice w porównaniu z mszałem rzymskim, np.: Msza *de Trinitate*, w tym ostatnim, przypada na poniedziałek, nie na niedzielę, podobnie

²²⁾ Por. Eisenhofer, l. c., 16.

jeżeli chodzi o środę i czwartek. Jeżeli chodzi o wtorek, piątek i sobotę to panuje tutaj całkowita zgodność między mszałem rzymskim a krakowskim.

Tenże mszał krakowski zawiera również szereg wotywnych mszalnych w różnych potrzebach, np.: *pro iter agentibus, pro episcopo, pro rege, pro amico, contra malos iudices, pro demoniacis, pro peste animalium*; a także Msze: *de lancea Domini, in depositione defuncti, Missa de quinque vulneribus DNJC...* Są też i inne: *de facie Domini, de misericordia Dei, de corona Domini, de tribulatione B. V., quinque doloribus B. M. V., Missa S. Raphaelis Arch., Missa S. Sophiae Viduae* itd.

Mszał poznański ma jak i mszał krakowski wotywy: *De quinque doloribus B. Virginis*, poza tym sam mszał poznański: *De quinque vulneribus Christi, de septem gaudiis B. Mariae Virginis, contra pestilentiam, de S. Gregorio et Sebastiano...*

Mszał krakowski z roku 1532, ma również „*missae votivae seu speciales*“. Między tymi na pierwszym miejscu jest Msza o Imieniu Jezus, „*missa quinq. plagarum Ssmi Corporis DNJC., quam Bonifatus Papa VI composuit et Innocentius VI confirmavit...*“, jest też Msza *de Spinea Corona Domini; de Facie Domini seu de Veronica; Missa de SS. XIV coadiutoribus; Missa de tribus regibus pro peregrinis; Missa de cpressionem nimiam adversantium; contra iudices vel episcopos male agentes; Missa tempore pestilentiae seu mortalitatis hominum, pro vitanda eadem* itd.²³⁾

Mówiąc o Mszach wotywnych, wielości i różnorodności formularzy, warto zwrócić uwagę na pewnego rodzaju zależność tego problemu od ilości ołtarzy w kościołach. Historia poucza nas, że liczba ołtarzy była dyktowana potrzebą i innymi okolicznościami.

W pierwszych wiekach budowano jeden ołtarz, który był symbolem jedności. Nie potrzeba też było więcej ołtarzy, bo Mszę św. odprawiał tylko biskup.

W V wieku przeważają trzy ołtarze, budowane w tej

²³⁾ *Enc. Nowodw.*, t. 15, „Mszały“

liczbie na cześć Trójcy św. Stopniowo ich liczba wzrasta. Buduje się ich po siedem, co miało przypominać siedem darów Ducha św. Liczba trzynastcie miała symbolizować Chrystusa Pana i dwunastu Apostołów.

Na wzrost liczby ołtarzy wpłynęła także ta okoliczność, że w VIII wieku, już nie tylko biskup, ale i kapłani odprawiali Msze św. Także wierni pragnąc okazać swą cześć dla Świętych Pańskich budowali w tym celu ołtarze w kościołach, zwłaszcza liczne bractwa. Poza tym wierni, coraz częściej, nie zadawałają się samą obecnością na Mszy, ale proszą o odprawienie Mszy św. w ich intencji, zgodnie z ich życzeniem, czyli tzw. wotywy. Kapłani, nawet liczni święci, z tego okresu odprawiają z pobożności nie tylko jedną Mszę św. w tym samym dniu, ale nawet kilka. Stąd też potrzeba ołtarzy i ich liczba stale rośnie. Nic więc dziwnego, że w XV czy XVI wieku kościoły z 30 czy 40 ołtarzami nie należały do rzadkości²⁴). Tak więc wotywy poświęcone zostały starym zwyczajem kościelnym, który się przyjął i rozwinął równocześnie z wprowadzeniem Mszy św. prywatnych.

II

Msze św. wotywn e, *Missae votivae*, także w dzisiejszym znaczeniu, nazwę swą zawdzięczają wyrazowi *votum*, ale nie w znaczeniu ślubu, lecz życzenia, pragnienia, odprawienia Mszy św. specjalnej, w intencji proszącego. Taka Msza wotywna nie stosuje się do oficjum brewiarzowego ani do komemoracji na ten dzień przypadających, ale jest wyrazem albo własnej pobożności celebransa, albo podyktowana jest życzeniem osoby proszącej o odprawienie Mszy św. wotywn e, albo wreszcie podyktowana jest wolą Kościoła.

Poniżej wspomnimy tylko o Mszach wotywnych w ścisłym znaczeniu. Msze te dzielą się na uroczyste i prywatne. Wotywy są uroczystymi, gdy:

- a) chodzi o sprawę ważną, dotyczącą dobra publicznego,

²⁴) Por. J. Braun, *Der christliche Altar in seiner geschichtlichen Entwicklung*, München 1924, I, 378—382.

jak np. wybór papieża, zachowanie od wielkich niebezpieczeństw, klęsk itd.,

b) gdy w każdym poszczególnym wypadku uzyskano pozwolenie Ordynariusza miejscowego,

c) gdy ma miejsce zewnętrzna solemność (concursum populi, missa saltem cantata²⁵).

Prywatnymi Mszami wotywnymi są wszystkie inne Msze, w całości niezgodne z oficjum dnia, które kapłan może śpiewać czy czytać *ex rationabili causa*, czy to z własnej pobożności czy na życzenie wiernych. Odprawiane są według rytu prostego (ritu simplex). Śpiewana Msza św. czy uroczysta z asystą, nie jest jeszcze *per se* uroczystą wotywą w ścisłym znaczeniu.

Co do Mszy wotywnych tak uroczystych jak i prywatnych, jeżeli chodzi o wybór formularza, istnieją pewne zasady, względnie ograniczenia.

Formularze Mszy wotywnych. — Jako Msze wotywnie można odprawiać:

1. Wszystkie Msze jako wotywnie podane w mszale, np. de Ss. Trinitate, de Angelis, de S. Maria... wotywnie *ad diversa*: pro eligendo Summo Pontifice, pro gratiarum actione itd.

2. Msze Świętych, które znajdują się w *Proprium Sanctorum* mszału, *Proprium* diecezji czy w ogóle w rzymskim martyrologium; jednak *Missae propriae* mogą odprawiać jako Msze wotywnie tylko ci kapłani, którzy w uroczystość danego Świętego *Missam propriam* odprawiają jako Mszę z dnia, w przeciwnym razie bierze się Mszę z komunau.

3. Pewne Msze Tajemnic Pańskich, przy których po graduale jest wzmianka, że formularza można używać do Mszy wotywniej, np. de Ss. Corde, de Ss. Nomine Jesu, de S. Familia, de Christo Rege...

4. Trzy Msze de Beata Maria Virgine (oprócz pięciu podanych w mszale na soboty), a mianowicie: de Immaculata Conceptione, przy czym zamiast „in sollemnitate“ w sekrecie mówi się „in commemoratione“, de Septem Doloribus (z okresu Męki

²⁵) Por. *Additiones et Variationes in Rubricis Missalis*, II, n. 3.

Pańskiej), z własną oracją i bez sekwencji, prefacja in *Transfixione* oraz de Immaculato Corde BMV. Nie wolno natomiast do Mszy wotywnych brać formularzy z innych uroczystości Matki Boskiej, jak np. Matki Boskiej Różańcowej²⁶⁾.

Nie można natomiast jako Mszy wotywnych odprawiać:

- 1) Mszy niedzielnych i feriałnych,
- 2) Mszy tajemnic i Świętych wyżej nie podanych,
- 3) Mszy Błogosławionych.

Gdy zachodzi *identitas mysterii*, albo *identitas personae*, inaczej mówiąc jeżeli Msza wotywna i Msza z dnia, nawet komemoracja tej ostatniej, mają jako przedmiot tę samą tajemnicę lub tego samego Świętego, to wówczas nie można odprawiać Mszy wotywniej jako takiej, a zastępuje ją Msza z dnia, względnie Msza odpowiadająca komemoracji. Jako identyczne uważa się Msze: ku czci Najśw. Sakramentu, Zbawiciela, Krzyża św., Męki Pańskiej, Najśw. Serca Jezusowego²⁷⁾.

Również święto Matki Boskiej Gromnicznej traktuje się jako święto Pańskie²⁸⁾. Jeżeli w sobotę przypada *oficjum de B.M.V. in Sabbato*, to w miejsce Mszy wotywniej o Matce Boskiej odprawia się Mszę z dnia *de B.M.V. in Sabbato*. To samo odnosi się do Mszy wigilijnych.

Nie można też odprawiać Mszy św. wotywniej w tych kościołach, w których odprawia się tylko jedna Msza św., np. w dniu 2 lutego, jeżeli ma miejsce ceremonia poświęcenia świec, również 25 kwietnia i w dni krzyżowe przed Wniebowstąpieniem Pańskim, jeżeli odprawia się procesja.

Kraków

Ks. TADEUSZ SZWAGRZYK

²⁶⁾ Według rubryk należy takie wyrazy jak: „sollemnitas“, „hodierna die“ opuścić, względnie zamienić na „commemoratio“, „memoria“. *Alleluja*, które dodaje się w czasie wielkanocnym po introicie, ofertorium i communio, opuszcza się. W nowszych mszałach te zmiany dotyczące Mszy wotywnych są specjalnie zaznaczone.

²⁷⁾ Por. SRC D. 3924.

²⁸⁾ Rubr. specjal.